

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет фізичної культури
Кафедра фізичної реабілітації та медико-біологічних основ фізичного
виховання

Дипломна робота (проект)
магістра

з теми: **«ПРИНЦИПИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ НА ГІПЕРТОНІЧНУ
ХВОРОБУ ІЗ ОЗНАКАМИ ПОСТІЙНОЇ НЕПРАЦЕЗДАТНОСТІ»**

Виконав: студент 2 курсу,
групи FT1-M18z
спеціальності 227 Фізична терапія,
ерготерапія

Анненков Олександр Сергійович

Керівник: Чаплінський Р. Б., кандидат
медичних наук, доцент, доцент
кафедри фізичної реабілітації та медико-
біологічних основ фізичного виховання

Рецензент: Михальський А. В., кандидат
медичних наук, доцент кафедри
психолого-медико педагогічних основ
корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2019 року

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	3
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ.....	8
1.1 Динаміка захворюваності і поширеності артеріальної гіпертензії	8
1.2 Фактори ризику артеріальної гіпертензії.....	10
РОЗДІЛ 2 МЕТОДИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	19
2.1 Методи дослідження.....	19
2.2 Організація дослідження.....	25
РОЗДІЛ 3 КЛІНІКО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАБІЛІТАЦІЇ У ХВОРИХ НА АРТЕРІАЛЬНУ ГІПЕРТЕНЗІЮ.....	27
3.1 Загальна характеристика обстежених хворих та інвалідів внаслідок гіпертонічної хвороби	27
3.2 Психологічні аспекти хворих артеріальною гіпертензією.....	44
3.3 Програма реабілітації хворих на артеріальну гіпертензію з ознаками постійної непрацездатності.....	54
ВИСНОВКИ.....	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- АГ - артеріальна гіпертензія
- АТ - артеріальний тиск
- БІЗЗ - біологічний зворотній зв'язок
- ВТС - відносна товщина стінки
- ГЛШ - гіпертрофія лівого шлуночка
- ГПМК- гостре порушення мозкового кровообігу
- ГХ - гіпертонічна хвороба
- ДАТ - діастолічний артеріальний тиск
- ЕКГ - електрокардіографія
- ЕхоКГ- ехокардіографія
- ЗСЛШ - задня стінка лівого шлуночка
- ІМ - інфаркт міокарда
- ІММЛШ- індекс маси міокарда лівого шлуночка
- ІХС - ішемічна хвороба серця
- КА - коефіцієнт атерогенності
- КДР - кінцевий діастолічний розмір
- КДО - кінцевий діастолічний об'єм
- КСР - кінцевий систолічний розмір
- ЛП - ліве передсердя
- ЛФК - лікувальна фізична культура
- ЛПНЩ - ліпопротеїди низької щільності
- ЛШ - лівий шлуночок
- ММ - маса міокарда
- ММЛШ- маса міокарда лівого шлуночка
- МШП - міжшлуночкова перетинка
- ПАТ - пульсовий артеріальний тиск
- РВГ - реовазографія

РЕГ - реоенцефалографія

САТ - систолічний артеріальний тиск

СБДО - стандартизований багатопрофільний метод дослідження особистості

СН - серцева недостатність

ССС - серцево-судинна система

ТВХ - тип відношення до хвороби

ТГ - тригліцериди

ТЗС - товщина задньої стінки

ТМЗСд- товщина міокарда задньої стінки під час діастолі

ТМШП- товщина міокарда шлуночкової перетинки

УО - ударний об'єм

ФВ - фракція викиду

ХОС - хвилинний об'єм серця

Хс - загальний холестерин

ХСК - хвороби системи кровообігу

ХсЛПВЩ - холестерин ліпопротеїдів високої щільності

ХсЛПДНЩ - холестерин ліпопротеїдів дуже низької щільності

ХсЛПНЩ - холестерин ліпопротеїдів низької щільності

ЦВЗ - цереброваскулярні захворювання

ЧСС - частота серцевих скорочень

ШОЕ - швидкість осідання еритроцитів

ЯЖ - якість життя

t - критерій Стьюдента

ВСТУП

Актуальність теми. Гіпертонічна хвороба (ГХ) - найбільш розповсюджене неінфекційне захворювання людини. За даними офіційної статистики ГХ зареєстрована у понад 12 млн. мешканців України і ще у 0,2 млн. осіб діагностовані вторинні гіпертензії. Кожного року більше ніж 4 тис. мешканців України визнаються інвалідами внаслідок цього захворювання [13, с. 9; 17, с. 33-34; 31, с. 16; 33, с. 20; 40, с. 11-12;]. Артеріальна гіпертензія (АГ) – основний фактор ризику ішемічної хвороби серця (ІХС), інфаркту міокарда, мозкового інсульту, які в сукупності дають 88,6% загальної смертності від хвороб системи кровообігу (ХСК). Серед осіб з підвищеним артеріальним тиском (АТ) смертність майже вдвічі вища, ніж серед осіб з нормальним АТ [78, с. 19].

За останні роки відбувається стрімке накопичення фактів відносно проблем АГ. З'являються та широко упроваджуються в практику такі нові методи діагностики, як комп'ютерна та магнітно-резонансна томографія, доплерівське ультразвукове сканування серця і судин, добове моніторування артеріального тиску, що дозволяють диференціювати АГ. Створюються нові антигіпертензивні лікарські засоби, що отримують визнання кардіологів і через короткий проміжок часу займають своє місце в клінічній практиці. Застосування нових методів функціональної діагностики відкрило широкі перспективи щодо поглибленого вивчення функціонального стану організму, структури патологічного й компенсаторного процесів, оцінки якості регулювання та адаптаційних можливостей організму, і, нарешті, побудови теорії медико-соціальної експертизи і обґрунтування її функціонального напрямку. Сучасні можливості фармакотерапії АГ відкривають нові горизонти щодо реабілітаційних можливостей даного контингенту інвалідів.

Накопичені дані оперативно відображаються в рекомендаціях Комітету експертів ВООЗ і Міжнародної спілки гіпертензії.

Історично поняття «інвалід» у країнах колишнього СРСР тривалий час мало переважно медико-біологічний зміст, інвалідом вважалася людина, що мала тяжкі хронічні захворювання або анатомічні дефекти, які перешкоджали здійсненню трудової діяльності. Всі інші соціальні аспекти життя людини, крім трудової діяльності, не бралися до уваги.

Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів» (2001р.) та нова Інструкція про встановлення груп інвалідності N516/9115 від 7 квітня 2004р. розкривають новий зміст поняття «інвалід», змінюють засади визначення інвалідності, що потребує у корені змінити методичні підходи до встановлення інвалідності, критеріїв її оцінки. Але на сьогодні залишаються недостатньо розробленими та науково обґрунтованими сучасні принципи здійснення реабілітації інвалідів внаслідок ГХ.

Вище перелічені обставини обумовили мету та завдання цього дослідження.

Мета дослідження – науково обґрунтувати і удосконалити реабілітацію інвалідів внаслідок гіпертонічної хвороби.

Завдання дослідження:

1. Визначити соціально-гігієнічні характеристики контингенту інвалідів внаслідок ГХ.
2. Дати оцінку клініко-функціональних порушень і обмежень категорій життєдіяльності при різних стадіях та важкості перебігу ГХ.
3. Розробити методичні принципи побудови базових програм медико-соціальної реабілітації інвалідів внаслідок ГХ.

Об'єкт дослідження – хворі та інваліди внаслідок ГХ.

Предмет дослідження – реабілітація інвалідів внаслідок ГХ.

Методи дослідження – дослідження проведено з використанням сучасних соціально-гігієнічних (для систематизації одиниць дослідження та об'єднання їх в однорідні групи; комплексної оцінки первинної інвалідності, вивчення потреби у реабілітації), електрофізіологічних; клініко-лабораторних; психологічних (для розробки методичних принципів диференційованого

визначення ознак інвалідності і складання базових програм реабілітації) та ін. методів.

Наукова новизна одержаних результатів.

Уперше з урахуванням сучасної концепції інвалідності виявлені основні фактори та об'єктивні критерії, що обумовлюють первинну інвалідність внаслідок ГХ, визначені особливості цього контингенту інвалідів.

Науково обґрунтовані та розроблені чинники щодо профілактики інвалідності внаслідок ГХ.

Розроблені науково обґрунтовані комплексні програми реабілітації інвалідів внаслідок ГХ, що базуються на визначених у дослідженні потребах інвалідів в медико-соціальной реабілітації і містять комплексні заходи щодо медичної, фізичної, психологічної, професійної та соціальной реабілітації.

Практичне значення отриманих результатів.

Застосування розроблених принципів дозволить підвищити рівень та якість надання медико-соціальной та реабілітаційної допомоги інвалідам внаслідок ГХ.

Особистий внесок магістра полягає в розробці програми, обрані напрямки наукового дослідження, визначені мета і завдання, методів та обсягу матеріалу дослідження. Здійснено збір, статистичний аналіз та інтерпретація матеріалу, обговорення результатів, формулювання висновків щодо реабілітації хворих та інвалідів внаслідок ГХ.

Публікації. Окремі положення дипломної магістерської роботи викладені у 1 науковій статті.

Структура та обсяг дипломної роботи магістра. Роботу викладено на 81 сторінці, з яких 70 основного тексту, що містить 16 таблиць і 1 рисунок. Дипломна робота складається з переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку 106 використаних літературних джерел.

ВИСНОВКИ

В магістерській роботі на підставі комплексного дослідження удосконалено реабілітацію хворих та інвалідів внаслідок ГХ.

1. Встановлено, що ГХ як причина інвалідності населення України займає третє місце серед хвороб системи кровообігу. Питома вага ГХ в структурі первинної інвалідності внаслідок хвороб системи кровообігу серед дорослого та працездатного населення має тенденцію до зниження від 2,6 до 1,9% та від 2,9 до 2,2% відповідно.

2. Визначено, що в структурі первинної інвалідності внаслідок ГХ відмічається зростання питомої ваги осіб працездатного віку від 46,4% до 52,4%. Серед вперше визнаних інвалідами внаслідок ГХ переважають особи чоловічої статі з тяжкими групами інвалідності, із причиною інвалідності "загальне захворювання", з неповною середньою освітою, переважно фізичним характером праці за основним фахом. Встановлені фактори, які сприяють формуванню інвалідності внаслідок ГХ: практично відсутній диспансерний нагляд цього контингенту хворих; обстеження хворих на ГХ не відповідає існуючим нормативним документам та наказам; відсутність адекватних програм реабілітації інвалідів внаслідок ГХ.

3. Доведено, що при ГХ спостерігаються порушення таких видів життєдіяльності: здатності до самообслуговування, самостійного пересування, трудової діяльності та навчання.

4. Встановлено, що при складанні базових програм реабілітації інвалідів внаслідок ГХ пріоритетними є заходи зі стабілізації хвороби та її контролю, які спрямовані на відновлення таких категорій життєдіяльності як самообслуговування, самостійне пересування, трудова діяльність та навчання.

6. Розроблені принципи формування базових програм реабілітації інвалідів дають можливість формування варіантів індивідуальних програм

реабілітації з урахуванням перебігу захворювання, функціональних порушень, професійного, соціально-середовищного статусу інваліда внаслідок ГХ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеева Л.А., Вахлапов А.Н., Сергеева Е.В. и др. Фатальные и нефатальные сердечно-сосудистые осложнения у больных гипертонической болезнью при многолетнем наблюдении. Кардиология. 2002. №4. С. 23-27.
2. Апанасенко Г.Л. Профилактика в кардиологии: необходимость новой стратегии. Здоров'я України. 2004. №22 (107). С. 8-9.
3. Багмет А.Д., Шлык С.В. К вопросу об эффективности β -адреноблокаторов у больных с различными патогенетическими вариантами артериальной гипертензии. Кардиология. 2002. №4. С. 55-56.
4. Березняков И.Г. О резервах повышения эффективности лечения артериальной гипертензии. Укр. терапевтич. журн. 2001. №4. С. 36-38.
5. Богослав Т.В., Медведев В.В. Особенности вегетативной регуляции при гипертонической болезни. Матеріали VII Національного Конгресу кардіологів України. Тез. наук. доп. К.: СПД Коляда О.П. 2004. С. 69.
6. Борисов А.В., Семак А.Е. Прогнозирование и профилактика инсультов у пациентов с сердечно-сосудистыми заболеваниями. МСЭ и реабилитация: Сб. статей. Вып. 4. Минск: НИИМСЭиР. 2002. С. 167-171.
7. Вассерман Л.И., Вукс А.Я., Иовлев Б.В. и др. О психологической диагностике типов отношения к болезни. Психологическая диагностика отношений к болезни при нервно-психической и соматической патологии: Сб. научных трудов. Л.: Медицина. 1990. С. 8-16.
8. Вассерман Л.И., Иовлев Б.В., Карпова Э.Б. и др. Методика для психологической диагностики типов отношения к болезни: Метод. Рекомендации, 1987. 27 с.
9. Визир В.А., Березин А.Е. Нейрогуморальная активация как важнейшая детерминанта прогрессирования сердечной недостаточности. Укр. мед. часопис. 2002. №1/27. С. 109-120.

10. Визир В.А., Березин А.Е., Демиденко А.В., Попленкин, Е.И. Взаимосвязь нейрогуморальной активации и ремоделирования артерий у больных артериальной гипертензией. Запорожский мед. журн. 2003. Т.2. №6. С.197.
11. Виницкий В.А., Усатенко О.Г., Клименко О.И. и др. Гипертоническая энцефалопатия: патогенетические особенности и лечебная тактика. Журн. практичного лікаря. 2002. №1. С. 20-22.
12. Внутрішні хвороби: [за ред. проф. І.М.Ганджі, проф.В.М.Коваленка]. К.:Здоров'я, 2002. 325 с.
13. Волков В.Н., Стрелис А.К., Караваева Е.В., Тетенев Ф.Ф. Личность пациента и болезнь. Томск:Сибирский медицинский университет, 1995. 328 с.
14. Гарганеева Н.П., Тетенев Ф.Ф., Семка В.Я., Леонов В.П. Артериальная гипертензия как психосоматическая проблема. Клинич. медицина. 2004. №1, Т.82. С. 35-41.
15. Гипертоническая болезнь. Вторичные гипертензии: [под ред. В.Н.Коваленко]. К.:Лыбидь, 2002. 504 с.
16. Глухова Т.С. Состояние экстракраниальных сосудов и церебральная гемодинамика при артериальной гипертензии у больных с гипертрофией левого желудочка. Казанский мед. журн. 2002. №1. С. 8-9.
17. Гогин Е.Е. Гипертоническая болезнь - основная причина, определяющая сердечно-сосудистую заболеваемость и смертность в стране. Терапевт. арх. 2003. №9. С. 31-36.
18. Гогин Е.Е. Гипертоническая болезнь. М:Медицина, 1997. 400 с.
19. Грязева О.Е. Роль ремоделирования в развитии дисфункции левого желудочка у больных эссенциальной артериальной гипертензией. Междунар. мед. журн. 2002. №4. С. 21-24.
20. Дзяк Г.В., Васильева Л.И. Артериальная гипертензия. Современные представления о патогенезе и лечении. Днепропетровск, 1998. 151 с.
21. Дмитренко С.А. Социальные и профессиональные различия в эпидемиологии артериальной гипертензии. Укр. кардіол. журн. 1999. N4. С. 61-64.

22. Дмитрова Т., Коновская Ю. Артериальная гипертония и почки. Врач. 2002. №1. С. 22-24.
23. Донсков А., Балкаров И., Серяков В. и др. Взаемосвязь индекса массы тела, индекса талия/бедро, уровней мочевой кислоты, триглицеридов, холестерина и их диагностика при санаторном лечении с артериальной гипертонией. Врач. 2002. №1. С. 24-25.
24. Дядык А.И. Почки и сердце, сердце и почки: аспекты лечения. Мистецтво лікування. 2004. №2. С. 36-40.
25. Захария Е.А. Эффективность первичной и вторичной профилактики артериальной гипертензии среди неорганизованного мужского населения. Укр. кардіол. журн. N2. 1996. С. 53-55.
26. Захария Е.А., Децик Ю.И., Темник И.В. и др. Лабораторная диагностика ишемической болезни сердца. К.:Здоров'я, 1989. 189 с.
27. Инструментальные методы исследования сердечно-сосудистой системы: [под ред. Г.С.Виноградовой]. М.: Медицина, 1986. 416 с.
28. Ипатов А.В., Сергиени Е.В., Марунич В.В. и др. Методика составления индивидуальной программы медицинской реабилитации инвалидов, управление процессом ее реализации и контроля: [учеб.-метод. пособие для врачей МСЭК, лечебно-профилактических учреждений, обл. управлений здравоохранения, врачей-экспертов, курсантов ф-та усовершенствования врачей]. Днепропетровск: Пороги, 2003. 105 с.
29. Карпов Ю.А. Лечение артериальной гипертонии: новые исследования - новые подходы. Кардиология. 2003. №9. С. 87-90.
30. Коваленко В.М. Кардіологія в Україні: реальність і перспективи. Укр. кардіол. журн. 2001. №1. С. 5-10.
31. Коваленко В.М. Кардіологія в Україні: медичні і соціальні аспекти на сучасному етапі. Матеріали Пленуму правління Укр. наук. т-ва кардіологів "Атеросклероз і ішемічна хвороба серця: сучасний стан проблеми.

- Артеріальна гіпертензія як фактор ризику ІХС; профілактика ускладнень”: Тез. наук. доп. К.: Четверта хвиля. 2003. С. 15-16.
32. Коваленко В.М., Сіренко Ю.М. Реалізація Національної програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні. Укр.мед. часопис. 2003. N5 (37), IX-X. К.: МОРІОН. 2003. С. 97-101.
33. Коваленко В.М., Сіренко Ю.М. Стратифікація ризику та упередження ускладнень артеріальної гіпертензії в Україні. Матеріали Укр. наук. практ. конф. “Профілактика і лікування артеріальної гіпертензії в Україні“. К.: СПД Коляда О.П. 2004. С. 19-20.
34. Коваль С.Н., Резник Л.А., Коваль Д.С. Гемодинамические и нейрогуморальные изменения у больных гипертонической болезнью под влиянием фиксированной низкофазовой комбинации антиадренергических и диуретических препаратов. Журн. практич. лікаря. 2002. №3. С. 25-27.
35. Комплексная профилактика и реабилитация больных и инвалидов: Учебное пособие: [под ред. проф. С.П.Евсеева]. М.:Советский спорт, 2001. 320 с.
36. Кушаковский М.С. Гипертоническая болезнь. СПб:Сотис, 1995. 309 с.
37. Лапач С.Н., Чубенко А.В., Бабич П.Н. Статистические методы в медико-биологических исследованиях с использованием Excel. К.: “Морион”, 2000. 319 с.
38. Ликелис Г. К вопросу о рациональном лечении артериальной гипертензии. Здоров’я України. 2002. №4. С. 11-12.
39. Лобода М.В., Москаленко В.Ф., Бабов К.Д. Состояние и перспективы развития медицинской реабилитации в Украине в современных социально-экономических условиях: [мед. реабілітація, курортологія, фізіотерапія]. 2000. №1. С. 3-6.
40. Лутай М.І., Дорогой А.П. Поточні проблеми та пріоритетні напрямки діяльності кардіологічної служби України. Укр.кардіол.журн. 2002. №6. С. 5-12.

41. Мала Л.Т., Коваленко В.М., Смирнова І.П. Шляхи реалізації програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні. Укр.терапевт. журн. 2001. №4. С. 5.
42. Маруніч В.В., Сергієні О.В., Войтчак Т.Г., Башмаков О.Ф. Проблеми оптимізації медико-експертної та реабілітаційної допомоги хворим та інвалідам з захворюваннями серцево-судинної системи. Нові напрямки профілактики, діагностики та лікування серцево-судинних захворювань: [тез. наук. доп. Укр. наук.-практ. конф. кардіологів і кардіохірургів]. К., 1999. С. 257-259.
43. Маруніч В.В., Іпатов А.В., Сергієні О.В. та ін. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2002 рік: [аналітико-інформаційний довідник]. Д.: Пороги, 2003. 93 с.
44. Маруніч В.В., Іпатов А.В., Сергієні О.В. та ін. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2003 рік: [аналітико-інформаційний довідник]. Д.: Пороги, 2004. 95 с.
45. Маруніч В.В., Іпатов А.В., Сергієні О.В. та ін. Основні показники інвалідності та діяльності медико-соціальних експертних комісій України за 2001 рік: [аналітико-інформаційний довідник]. Д.: Пороги, 2002. 93 с.
46. Мацур Е.С., Мацур О.В. Суточный ритм АД у больных с артериальной гипертензией и ишемической болезнью сердца. Кардиология. 2003. Т43, №2. С. 50.
47. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. М.: Просвещение, 1985. 319 с.
48. Меньшиков В.В., Делекторская Л.Н., Золотницкая Р.П. и др. Лабораторные методы исследования в клинике. М.: Медицина, 1987. 368 с.
49. Мітченко О.І. Патогенетичні основи лікування атеросклерозу. Нова медицина. 2002. №3. С. 50-51.
50. Мітченко О.І. Метаболічний синдром Х та дисліпідемії. Нова медицина. 2003. №4 (9). С. 42-44.

51. Москаленко В.Ф., Коваленко В.М. Основні напрямки реалізації Національної програми профілактики та лікування артеріальної гіпертензії в Україні. Укр.кардіол. журн. 2000. №5-6. С. 6-9.
52. Москаленко В.Ф., Коваленко В.М. Національна програма профілактики і лікування артеріальної гіпертензії: стан виконання та напрямки подальшої реалізації в Україні: [матеріали Української наук. практ. конф. "Профілактика і лікування артеріальної гіпертензії в Україні в рамках реалізації Національної програми"]. К.: Моріон. 2002. С. 15-19.
53. Мухарлямов Н.М., Беленков Ю.Н. Ультразвуковая диагностика в кардиологии. М.: Медицина, 1981. 156 с.
54. Нагорна А.М. Соціально-економічні детермінанти здоров'я населення України. Журн. АМН України. 2003. Т.9, №2. С. 235-245.
55. Наказ МОЗ та АМН України від 30.03.99р. N 74/18 "Про затвердження плану заходів щодо забезпечення виконання "Програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні".
56. Нетяженко В., Барна О. Артеріальна гіпертензія: сучасні погляди на патофізіологію, діагностику, лікування. Ліки України. 2003. №5 (70). С. 4-9.
57. Ожева Э.А., Николаева А.А., Егорова Н.А.и др. Подходы к организации первичной профилактики сердечно-сосудистых заболеваний. Здравоохранение Рос.Федерации. 2002. №1. С. 21-23.
58. Ольбинская Л.И. Артериальные гипертензии. М.: Медицина, 1998. 306 с.
59. Органов Р. Профилактика сердечно-сосудистых заболеваний в работе врача общей практики. Новости медицины и фармации. 2004. №7 (147). С. 12-13.
60. Орлов В.Н. Руководство по электрокардиографии. М.: Медицина, 1983. 528 с.
61. Павлюк П.А. О механизмах развития психосоматических, невротических и невротоподобных расстройств. Укр. вісн. психоневрології. 2000. Т.8. Вип.3. С. 68-70.

62. Пиріг Л.А. Демографічна ситуація та охорона здоров'я в Україні. Укр. медичні вісті. 2003. Т.5, №1. С. 4-7.
63. Подпорин А.Н., Иванова Е.А. Опыт применения групп-аналитической терапии при пограничных расстройствах. Обзорение психиатрии и мед. психологии. 1993. №1. С. 101-102.
64. Поливода С.Н., Черепок А.А. Метаболизм оксида азота у больных гипертонической болезнью – драма в одном действии. Запорожский мед. журн. 2003. Т.6, №2. С. 199.
65. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: учебное пособие: [под ред. Д.Я. Райгородский]. Самара: Издат. Дом “Бахрах”, 1998. 672 с.
66. Програма профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні від 04.02.99р. № 117/99.
67. Пузырев В.П. Генетика артериальной гипертензии. Клинич. медицина. 2003. №1. С. 12-18.
68. Рекомендації Українського товариства кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії. К.: Інститут кардіології АМН України, 2001. 56 с.
69. Рекомендації з лікування артеріальної гіпертензії: [додаток до Національної програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні]. Укр. кардіол. журн. 1998. №6. С. 9-28.
70. Рекомендації Українського товариства кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії. К.: Інститут кардіології АМН України, 1999. 52 с.
71. Рекомендації Української Асоціації кардіологів з профілактики та лікування артеріальної гіпертензії: [посібник до Національної програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії]. К.: Інститут кардіології АМН України, 2004. 83 с.

72. Рекомендації Європейського товариства з гіпертензії та Європейського кардіологічного товариства з лікування артеріальної гіпертензії (2003). Укр. кардіол. журн. Додаток 1. 2003. С. 5-40.
73. Рыжак А. Неврологические аспекты артериальной гипертонии и гипертензивной терапии. Врач. 2002. №1. С. 19-21.
74. Руководство по социальной гигиене и организации здравоохранения: [под ред. Ю.П.Лисицина]. М.: Медицина, 1987. Т 1. 432 с.
75. Сабодаш Э. Приоритет комбинированной терапии в лечении больных артериальной гипертензией. Здоров'я України. 2002. №4. С. 30.
76. Свіщенко Є.П. Сучасна стратегія лікування хворих з артеріальною гіпертензією з високим ризиком ускладнень. Серце і судини. 2004. №3. С. 11-17.
77. Сиренко Ю.Н. Новые рекомендации по диагностике и лечению артериальной гипертензии для Европы и Северной Америки (комментарий). Укр. кардіол. журн. 2003. Додаток 1. С. 3-4.
78. Сіренко Ю.М. Стратифікація ризику та упередження ускладнень артеріальної гіпертензії в Україні: [матеріали Укр. наук. практ. конференції «Профілактика і лікування артеріальної гіпертензії в Україні»]. К.: СПД Коляда О.П. 2004. С. 19-20.
79. Сіренко Ю.М. Медикаментозна профілактика інсульту у хворих на артеріальну гіпертензію. Укр. кардіол. журн. 2002. Додаток 1. С. 3-8.
80. Сіренко Ю.М. Особливості лікування артеріальної гіпертензії при ураженні нирок. Мистецтво лікування. 2003. №1. С. 33-41.
81. Сіренко Ю.М. Артеріальна гіпертензія. К.:МОРІОН, 2002. 204 с.
82. Сіренко Ю.М., Горбась І.М., Смирнова І.П. Динаміка статистико-епідеміологічних показників реалізації Програми профілактики і лікування артеріальної гіпертензії в Україні. Укр. кардіол. журн. 2003. №1. С. 9-13.

83. Сіренко Ю.М., Граніч В.М., Радченко Г.Д., Рейко М.М. та інш. Ураження органів-мішеней при артеріальній гіпертензії: профілактика, діагностика та лікування: [метод. Рекомендації]. К., 2003. 42 с.
84. Сиренко Ю.Н., Радченко А.Д., Граніч В.И. и др. Антигипертензивная эффективность квадроприла у больных с мягкой и умеренной артериальной гипертензией. Укр. терапевт. часопис. 2002. №2/28. С. 73-78.
85. Смірнова І.П., Горбась. Артеріальна гіпертензія: епідеміологія та статистика. Укр. кардіол. журн. 1998. №6. С. 3-8.
86. Смірнова І.П. Современная стратегия выбора оптимального препарата для инициального лечения артериальной гипертензии. Конфликт интересов или торжество доказательной медицины?. Укр. мед. часопис. 2/40-III-IV/. К.: «Моріон». 2004. С. 5-10.
87. Сергієні О.В. Сучасні проблеми реабілітації інвалідів. Дніпропетровськ: Поліграфіст, 1998. 138 с.
88. Сова С. Дисциркуляторная энцефалопатия (хроническая ишемия мозга). Доктор. 2003. №3. С. 36-40.
89. Справочник документов по ВТЭ и трудоустройству инвалидов: [под ред. П.А.Маккавейского]. Л.: Медицина, 1981. 576 с.
90. Собчик Л.Н. Суточные профили АД и функции эндотелия при длительном лечении АГ ИАПФ. Клинич. мед. 2004. №7. С. 48-55.
91. Собчик Л.Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности. СПб.: Речь. 2000. 218 с.
92. Терентьев В.П., Беловодова Е.В., Зонис Б.Я. Особенности функционирования симпато-адреналовой системы у больных артериальной гипертензией с различными вариантами ремоделирования левого желудочка при его гипертрофии. Рос. кардиол. журн. 2001. №4. С. 39-42.
93. Хмелевский Ю.В., Усатенко О.К. Основные биохимические константы в норме и при патологии. К.: Здоров'я, 1987. 160 с.

94. Чекман І.С. Ефективність лікування комбінованими фітопрепаратами гіпертонічної хвороби. *Врачебное дело*. 2002. №2. С. 114-117.
95. Шустов С.Б., Барсуков А.В., Богатова Т.П. и др. Особенности симпатико-адреналовой реактивности при пограничной артериальной гипертензии. *Воен.-мед. журн.* 2002. Т.323, №2. С. 40-44.
96. Юрлов В., Тихонова С., Бугерук В. Показатели мониторинга артериального давления у больных с гипертензивными кризами в динамике лечения лакардией. *Доктор*. 2004. №3. С. 79-80.
97. Adler A.L., Stratton I.M., Neil H.A., Yudkin J.S., Matthews D.R., Cull C.A. et al. Association of systolic blood pressure with macrovascular and micro-vascular complications of type 2 diabetes (UKPDS 36): prospective observational study. *BMJ* 2000; 321:412-429.
98. Banegas J., Rodriges-Artaleo E., Troca J. et al. Blood pressure in Spain. Distribution, awareness, control, and benefits for a reduction in average pressure. *Hypertension*. 1998. Vol. 32. P. 998-1002.
99. Chobanian A.V., Bakris G.L., Black H.R., Cushman W.C., Green L.A., Izzo J.L. et al. The seventh report of the Joint National Committee on Prevention, Detection, Evaluation, and Treatment of High Blood Pressure: the JNC 7 Report. *JAMA*. 2003; 289:2560-2572. PR
100. Damiano A. The Sickness Impact Profile. Quality of life and pharmacoeconomics in clinical trials, 2-d edition. Edited by B.Spiker. Philadelphia. 1996. P. 347-354.
101. European Society of Hypertension – European Society of Cardiology guidelines for management of arterial hypertension. *J.Hypertension*. 2003. Vol. 21. P. 1011-1053.
102. Ganau A., Devereux R.B., Roman M.J. et al. Patterns of left ventricular hypertrophy and geometric remodelling in essential hypertension. *J.Amer. Coll.Cardiology*. 1992. Vol. 19. P. 1550-1554.
103. Gruppo Italiano per lo Studio della Sopravvivenza nell' Infarto Miocardio. GISSI-3: Effects of lisinopril and trans-dermal glyceryl trinitrate singly and

- together on 6-week mortality and ventricular function after acute myocardial infarction. *Lancet* 1994; 343:1115.
104. Poirier M.F. A meta-analysis of tianeptine versus SSRIs in depression. *World Journal Biological Psychiatry*, 2001; 2 (suppl 1): 342 S.
105. PROGRESS results presentation, HOTLINE Session at XI-th Meeting of European Society of Hypertension. Milan. June 2001.
106. Sacks F.M., Svetkey L.P., Vollmer W.M., Appel L.J., Bray G.A., Harsha D. et al. Effects on blood pressure of reduced dietary sodium and the Dietary Approaches to Stop Hypertension (DASH) diet. DASH-Sodium Collaborative Research Group. *N Engl J Med*. 2001; 344:3-10. RA.